

Národní prostor a krajina jako zdroj národní identity (Na příkladu jedinečného přírodního fenoménu: řeky Vltavy)

The national space and landscape as a source of national identity
(with respect to a unique natural phenomenon: the Vltava River)

DOI: 10.31577/EtnoRozpra.2025.32.2.03

Blanka Soukupová

Abstract

The notion of space has recently been a frequent topic in contemporary historiography, ethnology and anthropology. The examination of space is also important in the analysis of national movements. Theorists specializing in this field agree that members of a nation not only live in a certain space, but also appropriate it in a specific way. National territory itself became important in the 19th century, the era when modern European nations were formed. The national community generally believed that the national landscape had the capacity to reflect the notional soul of the nation and its mentality, that is, its way of thinking and behaving. For the Czech nation, the Vltava River fulfilled the role of national river. The land-locked Czechs even saw the Vltava as a substitute for the sea. The Vltava also became a kind of artery linking the Czech countryside and Prague. By the late 1800s, the Vltava, a river flowing through important Czech towns, past castles and chateaus, had already begun to symbolize Czech historical memory. After the establishment of the Republic, the former imperial river became a national river. The national aspirations of First Republic engineers are evident in their construction designs. In the period of the Second Republic and the Protectorate of Bohemia and Moravia, the Vltava symbolized the fate of the Czech nation, deprived after the Munich Agreement of its borderland headwaters and mountains. After the liberation of Czechoslovakia in May 1945, the era of optimistic national construction and megalomania returned again. Work was renewed to complete the Vltava Cascade. However, it seems that the sense of national pride gradually disappeared from society. The Vltava thus became more a symbol of the polluted environment. However, the alarming state of the environment became one of the main drivers of the political and social change in 1989.

Keywords

national space, national landscape, national river, national identity

Klíčové slová

národní prostor, národní krajina, národní řeka, národní identita

Kontakt / Contact

doc. PhDr. Blanka Soukupová, CSc., Katedra historických věd, Fakulta humanitních studií, Univerzita Karlova, Pátkova 5, 182 00 Praha 8; Katedra antropologie a Katedra blízkovýchodních a afrických studií, Filozofická fakulta, Západočeská univerzita v Plzni, Sedláčkova 15, Plzeň, Česká republika, e-mail: Blanka.Soukupova@fhs.cuni.cz

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6201-9493>

Ako citovať / How to cite

Soukupová, B. (2025). Národní prostor a krajina jako zdroj národní identity (Na příkladu jedinečného přírodního fenoménu: řeky Vltavy). *Etnologické rozpravy*, 32(2), 46-55.

<https://doi.org/10.31577/EtnoRozpra.2025.32.2.03>

Úvodem: národní prostor, národní krajina, národní řeka

V současné historiografii a etnologii (antropologii) je v poslední době frekventovaným tématem prostor. V této souvislosti se hovoří dokonce o tzv. prostorovém obratu (Scholz, 2012: 13). Zkoumání prostoru je důležité i v případě analýzy národních hnutí. Teoretici národa a nacionalismu se totiž shodují v tom, že příslušníci národa nejenže žijí v určitém prostoru, ale také si ho specifickým způsobem přisvojují (Hroch, 1999: 18; Hroch, 2005: 31; Hroch, 2009: 258). Vlastní národní teritorium nabylo na významu v 19. století, v éře utváření moderních evropských národů (Hroch, 2009: 259). V českém případě se tak stalo v šedesátých letech 19. století (Hroch, 1999: 194), v době druhého národně politického jara, kdy již můžeme mluvit o úspěšné transformaci českých národních snah do národního hnutí. Právě v této době byla také konstruována, po prvních nábězích z revolučních čtyřicátých let, éry prvního národně politického jara, většina národních atributů, včetně národní krajiny. A právě ta měla schopnost povyšovat národní prostor na domov. V národním společenství panovala představa, že národní krajina má schopnost odrážet pomyslnou duši národa a jeho mentalitu, tedy způsob myšlení a chování.¹ V českém prostředí však slovní spojení naše krajina najdeme již v první polovině 19. století u jazykovědce Josefa Jungmanna (1773 Hudlice – 1847 Praha) (Matoušek, 2010: 180). Národní krajinu ale přijaly jako hrdý znak všechny evropské národy. Zatímco pro Němce byla typická adorace lesa, Francouzi se pyšili různorodostí své krajiny. Angličané chápali jako typické pro svou národní krajinu močály a ohraničené pastviny. Finskou krajinu si nebylo možné představit bez jezer a hlubokých lesů, norskou bez skal, fjordů a ledovců (Hroch,

¹ Souhrnně o imaginaci krajiny v západním myšlení srov. Schama, 1995; česky Schama, 2007.

2005: 33-34; Hroch, 2009: 260-261). Důležitou složkou národní krajiny byly také vodní toky: vedle jezer i řeky. Pro některé národy (zejména pro Španěly, Portugalce, Angličany, Holanďany, Francouze a Italy) mělo prvořadou důležitost moře / k mořeplaveckým národům, tj. k těm, které mají přístup k moři (srov. Hroch, 2005: 35; Hroch 2009: 262). Pro pozdější mořeplavecké a pro suchozemské národy byly však z hlediska národní mytologie řeky stejně důležité jako moře. Pro Němce se stal národní řekou „otec Rýn“. Tak se o této osově řece Německa vyjádřil i Heinrich Heine (1797 Düsseldorf – 1856 Paříž) ve svém slavném satirickém díle Německo. Zimní pohádka z roku 1844 (Schneider, Serrer, 1997: 136-139), zpochybňujícím germánský (pruský) nacionalistický mýtus. Naopak Max Schneckenburger (1819 Talheim – 1849 Bergdorf u Bernu) napsal v roce 1840 vlasteneckou píseň *Die Wacht am Rhein/Hlídka na Rýně* (Schneider, Serrer, 1997: 132-133), jež se po německo-francouzské válce (1870-1871) změnila na bojovnou nacionalistickou (velkoněmeckou) píseň.² Symbolem a synonymem polství (polské národní identity) se pak stala řeka Visla, přičemž Poláci zdůrazňovali, že se v rámci polského prostoru nalézalo první lidské osídlení právě při jejich březích. Visle bylo dále přisuzováno, že se stala svědkem všech významných okamžiků polských národních dějin (Górnicki, 1973: V a XI; VIII). Její plynulý tok byl pak spojován dokonce s existencí Polska. Pokud by údajně Visla přestala téci, zahynul by i polský národ (Górnicki, 1973: XI). O významu Visly pro Poláky svědčí i to, že její motiv nalezneme také v řadě polských legend (Hertl, 2015: 221-233). Ruskou národní řekou se pak stala Volha (Wenk, 2015: 286-300). Pro český národ plnila stejnou úlohu Vltava (Pavlíková, 2015: 197-209).

Česká národní krajina a česká národní řeka

Českou národní krajinu lze charakterizovat jako vlídnou, vyvolávající pocit blízkosti. Za její typický rys lze označit střídání luk, lesů a vodních toků. Místo dramatických horských scénérií či motivů moře, evokujícího dálku a nekonečnost, jsou pro ni typické pahorky (Soukupová, 2021: 20). Pravděpodobně nejlépe ji vystihla píseň *Kde domov můj?* (1834), jejíž slova napsal spisovatel, herec a novinář Josef Kajetán Tyl (1808 Kutná Hora – 1856 Plzeň) pro divadelní hru *Fidlovačka*. Nikoliv náhodou se pak první sloka této české vlastenecké písně po vzniku Československa stala součástí československé státní hymny. Naopak v případě českých rivalů – českých Němců nelze uvažovat o jediné krajině; na základě svého rozsídlení v pohraničních oblastech zažívali „naši krajané“ krajinou různorodost (Soukupová, 2021: 21). Ta posilovala jejich velmi silnou lokální identitu.

Při konstruování české národní krajiny se dostalo, jak jsme již konstatovali, privilegovaného postavení řece Vltavě. Přestože Vltava, stejně jako další řeky, plnila velké množství funkcí (k funkcím Vltavy Soukupová, 2007: 28-29, k Vltavě jako centru rekreace a sportu Jelínek, 2005: 375-383; Soukupová, 2010: 31-33, 38, 42, 44, 46-47), její role národního symbolu byla pravděpodobně nejvýznamnější. Symbolem češství se však stal i Vltavan, Spolek vzájemně se podporujících plavců, rybářů a pobřežních (1871-1952) (Soukupová, 2005: 356, 362-363, 364-365).

² V poslední době se zaměřil na konstrukci kulturního prostoru text Klause Ploniena z Washington College, který zkoumal Rýn v německém národním mýtu na počátku 20. století v romantické literatuře (Plonien, 2000: 81-86).

Vraťme se ale k samotné řece. Spisovatel Jaroslav Nauman (1891 Praha – 1962 Karlštejn) ji v roce 1927 v díle Vltava charakterizoval jako „nejkrásnější“ a „nejčeštější řeku“ (Nauman, 1927: 13). Současně položil svým čtenářům velmi sugestivní otázky: „dovedli byste si představit Čechy bez Vltavy? Byly by ještě Čechami?“ (Nauman, 1927: 23). Spisovatel František Kožík (1909 Uherský Brod – 1997 Praha) pak v roce 1961 dodal: „Ona je hlavní řekou Čech, je jejich tepnou a protéká také jejich srdcem, Prahou. Co by byly Čechy bez Vltavy?“ (Kožík, 1961: 9). „Vltava a Praha spolu nějak splývají,“ konstatoval v roce 2005 geolog Václav Cílek (Cílek, 2005: 22). Vzhledem k tomu, že jde o výroky z různých dob, je zřejmé, že Vltava svou úlohu národní řeky naplňuje od poloviny 19. století nepřetržitě.

Suchozemský český národ ve Vltavě viděl dokonce náhražku za moře. „Vltava soupeří s nekonečnou velebností moře, tvoříc kouzlo královského města, jemuž rovného nevytvořila jiná voda kromě oceánu,“ napsal v roce 1925 sociolog Emanuel Chalupný (1879 Tábor – 1958 Tábor) (Chalupný, 1925: 7). Vltava se však zároveň stala i jakousi spojnicí („tepnou“) (Chalupný, 1925: 5) mezi pohraničím Čech a Prahou, v poslední třetině 19. století již jednoznačně českým městem (Cohen, 1981: 46-48), byť s německou a převážně německozemskou menšinou. Hlavnímu městu českých zemí (Československa, protektorátu Čechy a Morava, České republiky) byly dávány přídomek zlatá či matička (Nauman, 1927: 5). Jak napsal Nauman:

Vltava se ocitá na prahu Prahy. Blíží se k místu, k němuž od počátku pudově směřovala, pro jehož dosažení prorážela skály, kterémuž chtění podřizovala každý svůj zákrut. Jako tepna, přivádějící krev srdci... Praha – místo, k němuž tíhla os svého narození každou vlnkou (Nauman, 1927: 54-55).

„Je to řeka Čech, živá osa země, je to řeka Prahy a jejích mostů,“ napsal v roce 1961 spisovatel František Kožík (Kožík, 1961: 7). Právě v Praze pak Vltava měla nastavit své pomyslné zrcadlo (Nauman, 1927: 63) i dalšímu českému národnímu symbolu: Pražskému hradu (Nauman, 1927: 66). Její vody pak mají zrcadlit budovu Národního divadla (Nauman, 1927: 61) – symbolu české kultury, kavárny Slavie (otevřené 1882) – symbolu českého společenského života.³ Obě budovy se pak nacházejí na dnešní Národní, dřívější Ferdinandově třídě, jež v poslední třetině předminulého století fungovala jako české korzo a jako protipól ke korzu pražských Němců, ulici Na příkopě (Soukupová, 2012a: 173, 174).

Vědomí propojenosti mezi Vltavou a Prahou pak kulminovalo zejména během povodní. Když byly 3. září 1890 během ničivé dešťové povodně 3. až 6. září, jež si vyžádala životy několika desítek lidí, zničeny dva pilíře a tři klenbové oblouky Karlova mostu (Hostáň, Sturm, 1931: 24; Státníková, 2005: 459-460; Státníková, 2012: 16), bylo to chápáno jako kolektivní národní neštěstí se symbolickým významem (Ve dnech hrůzy a spousty, 1890: 4). Současníkům se zdálo, že národ neprožil od požáru Národního divadla větší tragédii (Soukupová, 2007: 32-33; Kotyza, Cvrk, Pažourek, 1995: 24). Pražské večerní noviny napsaly:

Jindy družka Prahy vlídná, stala se jí pojednou paní zlou a roztruchlila ji zrovna tak jako rozdivočila a rozvášnila sebe. Sáhla jí na to, co jí bylo nejdražší. Zatopila ji pláčem a urvala jí krásný její, věkopamátný most, most největšího dobrodince Prahy, otce vlasti, Karla IV. (Nad rozvalinami mostu Karlova, 1890: 6).

³ Ke kavárně Slavie srovnej souhrnně, s odkazy na další odbornou literaturu Soukupová, Novotná, 2006: 75.

Národní řeka v klíčových okamžicích českého národa

Již ve druhé polovině 19. století začala Vltava, řeka protékající významnými českými městy, kolem hradů a zámků, symbolizovat českou dějinnou paměť. Nebyla jen obyčejným vodním tokem, ale živoucí bytostí nadanou schopností rozpomínat se na slavné i traumatizující okamžiky českých dějin, řečeno jinak „řekou s historickou pamětí“ (Nauman, 1927: 17). „*Staletá sláva i pokoření národa i dějiny jeho země od pravěku zrcadlí se v životodárné hladině Vltavy,*“ napsal Chalupný (Chalupný, 1925: 7). Tato projekce vyústila ve znázornění Vltavy jako krásné oduševnělé ženy, jejíž mládí symbolizovalo schopnost reprodukce národa. Již dříve se atributem řeky stal džbán s vodou. Takto je znázorněna i Vltava Václavem Prachnerem (1784 Praha – 1832 Praha). Alegorie Vltavy, lidově označovaná jako Tereška, z roku 1812 se nachází u kašny na Mariánském náměstí. Dále byly atributy řeky kotva, vor či pádlo (Cajthaml, Fialová, Zimová, 2022: 18). V knize *Čechy II. Vltava* je však ztvárněna řeka jako krásná žena s bohatými vlasy, jež vlají kolem její hlavy. Žena – řeka je tentokrát oblečena do roucha. Hledí na hrad a na Vyšehradskou skálu, tedy na symbol české státnosti a české vzdělanosti (Šubert, Borovský, 1884: I).

V této době v českých zemích již dominovala rivalita mezi Vltavou a Labem. *Ottův slovník naučný*, významné vědecké dílo z přelomu 19. a 20. století, podobně jako Masarykův slovník naučný z roku 1933, označily jednoznačně nejdůležitější řeku Čech Vltavu jako největší přítok Labe (*Ottův slovník naučný*, 1893: 54; *Masarykův slovník naučný*, 1933: 696). V některých prvorepublikových pracích se již ovšem objevilo tvrzení, že je Labe pokračováním či pobočkou Vltavy (Soukupová, 2007: 26). „*Vltava Labe předčí,*“ dodal v roce 1961 František Kožík (Kožík, 1961: 8).

Úspěch českého národního hnutí byl završen 28. října 1918 vznikem národního státu: Československé republiky. Praha, se statusem národní metropole, se nyní stala i metropolí státní. Byla nazývána srdcem Evropy a sestrou světových metropolí, současně se však připomínala její údajná minulost města utlačovaného Vídní (Soukupová, 2012 b: 11, 18, 19; k narativu Vídně utiskující Prahu Soukupová, 2020: 360-361). Stereotyp rakouského útlaku vycházel z rozporu mezi všestrannou vyspělostí českého národa a jeho neplnoprávným postavením v rámci monarchie (Kořalka, 1996: 122). Velikášské představy počítaly s tím, že se hlavní město nového státu stane srdcem Evropy a spojnicí mezi západem a východem (Soukupová, 2013: 344-345). Nové postavení získala i česká národní řeka. Bývalá říšská řeka Vltava (od Českých Budějovic k Mělníku) se stala řekou státní (Scheufler, Šolc, 1970: 37). Tehdy se také stala předmětem velkých ambicí prvorepublikových inženýrů. Budovatelský optimismus mladého státu vyústil v program dokončení splavnění pražské Vltavy (1919) (Podzimek, 1970: 40), v modernizaci libeňského a výstavbu holešovického přístavu, úpravu břehů a řečišť (Semotanová, 2005: 19-20) a plánování přehrad. Zatímco přehrada ve Vraném byla vybudována v letech 1927 až 1934, Štěchovice se dočkaly realizace až během protektorátu (Scheufler, Šolc, 1970: 39, 40, 41). V roce 1930 se začal v Praze stavět Jiráskův most (Hostáň, Sturm, 1931: 33). V dobové rétorice se setkáváme s kritikou údajného nezájmu Rakouska o Vltavu (a tedy i český národ), jenž vedl k jejímu zanedbání, ale i s kritikou přežívajícího českého provinčního myšlení, neschopného pochopit ducha doby a akceptovat odvážné stavební projekty. I to však byl údajně důsledek přežívající malosti z doby Rakouska-Uherska. Pražané se sice nadále hrdě označovali jako děti křtěné Vltavou, vedle emocí však v dobovém diskurzu nacházíme především racionální úvahy o hospodářském využití toku. Konflikt mezi racio-

nalitou a emocemi pak vyvrcholil ve sporu o „vysoké“ Štěchovice (k přehradě Čáka, 2002: 21). Zatímco zastánci přehrady argumentovali jejím energetickým, dopravním, hygienickým a sociálním významem (Neuman, 1922-1923: 4), odpůrci se obávali jejího protržení (Štůla, 1928: 1) a zničení romantických Svatojánských proudů (Soukupová, 2005: 33-35).

První republika však současně byla dobou, kdy Češi začali v pohraničí pod klenbou morálního apelu „*nemůže být pravým vlastencem... kdo svou vlast a svůj národ dokonale nepoznal*“ (Nauman, 1927: 7) stavět jako protějšek k německým hostincům v Kvildě nebo Bučině české chaty (v roce 1924 vznikla i Klostermannova chata na Modravě).

Vystupňovaná emocionalita se však vrátila do veřejného prostoru až v období druhé republiky a protektorátu Čechy a Morava. Zmenšené území druhé republiky dostalo podobu zmrzačeného národního těla. Vltava v širokém povědomí znovu symbolizovala osud českého národa, připraveného po Mnichovu o pohraniční území s prameny řek a horami. Ty si lidé měli přenést do svého srdce (Soukupová, 2021: 17). „*Prameny sbohem... vodopád / už bude zvonit v ticho noci jiné,*“ napsal Jaroslav Seifert (1901 Žižkov /dnes Praha/ - 1986 Praha) ve své slavné básni 30. IX. 1938 pro Lumír z 30. listopadu 1938 (Soukupová, 2016: 28). Během protektorátu pak došlo k zabrání části pravého břehu Vltavy od Brunšova (dnes Praha – západ) k Sedlčanům jednotkami SS. František Kožík to popsal následovně:

Přišla druhá světová válka. Vltava byla se svým lidem. Vynořila se její duše, ta smetanovská, těžká, sílivá. I když velká část pravého břehu od Brunšova k Sedlčanům byla nacisty násilím vylidněna, vídaly lesnaté břehy vltavského středního toku tváře partyzánů... Vltava byla svědkem i posledních bojů, když sovětsí vojáci hnali zuřivé a zoufalé nacisty (Kožík, 1961: 13.).

Symboliku záboru části vltavské krajiny umocňovala ta skutečnost, že právě v období protektorátu zvýznamněla česká krajina. Kultivovaná čeština, česká píseň a krajina se pak staly i nejdůležitějšími součástmi protektorátního českého filmu (k protektorátnímu filmu viz Doležal, 1996: 204). Mentální mapa tedy znovu ožila ve chvíli, kdy násilné vymezení českého teritoria kontrastovalo s jeho historickou hranicí. Krajina jako palimpsest symbolizovala trvání reálně ohroženého českého národa v dějinném čase, a tak poskytovala národní společnosti útěchu. Naopak kolaborantská propaganda zneužila padesátileté velké vody 15. března 1940 (Státníková, 2012: 18), při nichž pomáhala postiženým obcím okupační armáda, k posílení narativu obětavého německého vojáka, jehož přátelství jsme poznali v nouzi, a narativu šťastného osudu českého národa pod ochranou Říše. Národní politika v roce 1940 psala:

Obyvatelstvo našich krajů mělo... příležitost poznat říšskoněmecké vojáky, nejen jak je dosud znalo z jejich služební účasti při veřejných vystoupeních, ale i po stránce lidsky nejbližší, jako obětavé zachránce a ochotné pomocníky v těžkých chvílích živelních pohrom. Naše obyvatelstvo si uvědomuje význam a cenu ochrany... Tento bezprostřední, tak spontánní styk říšské branné moci s naším obyvatelstvem a jeho praktické důsledky vykonávají také své blahodárné dílo pro další sblížení na poli česko-německé spolupráce (Říšská branná moc ve službách lidskosti, 1940: 5).

Po osvobození Československa v květnu 1945 byla v atmosféře vděčnosti vůči Rudé armádě a její adorace oživena předpověď, že v Čechách nebude dobře, dokud se kuň ruské-

ho kozáka nenapíše z Vltavy (Kožík, 1961: 13). Také doba po druhé světové válce však byla dobou budovatelského optimismu a megalomanství. Po výstavbě Lipna (1951 – 1959, Kuthan, 2006: 7), Slapské přehrady v roce 1955 přišlo na řadu v roce 1960 vodní dílo Orlik, Šumavské moře (Cajthaml, Fialová, Zimová, 2022: 194; Čáka, 2002: 21). V květnu 1965 byla zprovozněna pražská Ústřední čistírna odpadních vod (Míka, 1999: 258). Zdá se však, že se ze společnosti postupně pocit národní hrdosti vytrácel a že byl v období normalizace nahrazen étosem socialistického konzumu a občanské letargie. *Smetanovské divertimento* kreslíře Josefa Pospíchala (1936 Sušice) z roku 1974 znázornilo Vltavu jako plačící, klečící dívku vylévající vodu ze džbánu v krajině, na jejímž pozadí dýmají tovární komíny (Pospíchal, 1974: 9). Obdobný motiv znečištěné řeky v objetí továren a Bedřichem Smetanou, smutným autorem nejslavnějšího díla o Vltavě z roku 1874, dedikovaném Praze, ztvárnil i Dušan Motyčka (1926 Banská Bystrica) (Motyčka, 1974: 4). Mýlili bychom se ovšem, pokud bychom tyto motivy označili pouze jako ekologické. Právě znepokojivý stav životního prostředí se totiž stal jednou z hlavních motivací k politickospolečenské změně v roce 1989, jež odstartovala návrat k občanským aktivitám postmoderní české společnosti. Tehdy mohla být také poprvé vyslovena kritika vltavské kaskády, jež podle některých odborníků ochranu krajiny před povodněmi zhoršila. Mýtus o ochraně Prahy před velkou vodou zásluhou vltavské kaskády padl definitivně během tragické tisícileté vody 12. až 16. srpna 2002 (Státníková, 2005: 455; Státníková, 2012: 18). V každém případě vztah k přehradám na Vltavě zůstal rozporuplný:

Jedni tvrdí, že dílo, jež Vltavu tak výrazně proměnilo, je nejen hospodářsky užitečné, ale že navíc byla naše zem konečně obohacena o to, čím ji příroda zapomněla obdarovat, totiž o rozsáhlé jezerní plošiny. A pak jsou tu druzí, kteří skepticky prohlašují, že to, co jsme provedli s nejkrásnější řekou Evropy, je neodpustitelný hřích (Čáka, 2002: 7).

Závěrem

„Vltavo, řeko nejmilejší ze všech, co rodnou zemí kdekoliv jich proudí!“ zvolal v roce 1927 Nauman (Nauman, 1927: 5). Vltavě se v moderní době dostalo velkého množství poetických označení. Byla nazývána stříbropěnnou (Šubert, Borovský, 1884: 4; srov. i Slavnost národa českého, 1868: nestr.), „čarodějným zlatým pásem“ (Šubert, 1884: 4), „veselou, krásnou panenskou kněžkou hor“, „bohatou a štědrou královnou českých řek“, „mléčnou dráhou českého ráje“ (Šubert, 1884: 5), „šumavskou kráskou“ (Šubert, 1884: 28), „živitelkou... matičkou“ (Hostáň, Sturm, 1931: 15), „živou mléčnou dráhou českého ráje“, „štědrou živitelkou rajské vlasti“, „zrcadlem jasných dnů, kouzelným závojem nocí“ (Kožík, 1961: 7, 32), „dámou, v jejíž přítomnosti se vše rozzáří a ještě více zkrásní“ (Kuthan, 2006: 5), „nejčestější z řek“, „řekou nám Čechům nejmilejší“, „stříbropěnnou řekou“, „hlavní tepnou“, „řekou Libušinou“ (Cajthaml, Fialová, Zimová, 2022: 16). Mentální obraz řeky se propojil s obrazem Čech a Prahy. „Země česká... k nám mluví ústy Vltavy,“ tvrdil v roce 1940 Vojta Šarše (Šarše, 1940: nestr.). Současně byla Vltava nemyslitelná bez hlavního města českých zemí a naopak. Vltava jako atribut češství vystupovala do popředí zejména v dobách národního ohrožení. Přisuzovala se jí totiž schopnost scelovat zemi i národ, slučovat vodstvo i často dramatický proud dějin, scelovat přírodu a dějiny. „Není-liž Vltava cele obrazem holubičí přirozenosti slovanského lidu vůbec a nás Čechů zvláště?“

tak se ptali autoři ve druhém díle Čech (Šubert, 1884: 5). Vltava jako jedinečný přírodní útvar, kterým údajně zůstala i po lidských zásazích (Podzimek, 1970: 26; Bečková, 2015: 13), tedy disponovala a disponuje národní relevancí. Je součástí české kolektivní paměti, jež je důležitým mocenskopolitickým nástrojem (Le Goff, 2007: 11). Dodejme, že tento názor není ovšem všeobecný. V jedné z posledních prací o Vltavě se můžeme dočíst, že: „Kdysi skutečná a opěvovaná láska Pražanů k Vltavě zmizela asi nenávratně v říši národních mýtů a legend. K Vltavě jich pár přijde právě jenom, aby krmili labutě, kachny a racky nebo se prošli se psem“ (Hubert, 2012: 12).

Referencie

- Aarne, A. Thompson, S. (1961). *The types of the folktale. A classification and bibliography* (2 doplnené vyd.). Helsinki: Soumalainen Tiedeakatemia, Academia Scientiarum Fennica.
- Bečková, K. (2015). *Praha – město a řeka*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum.
- Cajthaml, J., Fialová, D., Zimová, R. a kol. (2022). *Vltava proměny historické krajiny*. Praha: ČVUT.
- Cílek, V. (2005). Symbolický význam Vltavy. In P. Augusta (Ed.), *Praha a Vltava: Řeky, potoky a vodní nádrže Velké Prahy* (s. 21-26). Praha: MILPO.
- Cohen, G. B. (1981). *The Politics of Ethnic Survival: Germans in Prague, 1861-1914*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Čáka, J. (2002). *Zmizelá Vltava*. Praha, Litomyšl: Paseka.
- Doležal, J. (1996). *Česká kultura za protektorátu: Školství, písemnictví, kinematografie*. Praha: Národní filmový archiv.
- Górnicki, W. (1973). Wstęp. (Úvod.) In J. Styczyński (Ed.), *Wisła: Opowieść o rzece (Visla: pověst o řece.)* (s. V-XXV). Warszawa: Interpress.
- Hertl, K. (2015). Flüsse speisen Legende: Die Rolle des Flusses in polnischen Legenden am Beispiel „Ihrer Majestät“ der Wisla (Řeky vytvářejí legendy: Role řeky v polských legendách na příkladu „Jejího Majestátu“ Visly). In E. Schenkel, H.-CH. Trepte (Ed.), *Flüsse. Kultur und Literatur der Wasserwege* (s. 221-233). Leipzig: Hamouda.
- Hostáň, J., Sturm, A. (1931). *Vltava*. Praha: Státní nakladatelství v Praze.
- Hroch, M. (2005). Národ jako kulturní konstrukt? *Lidé města*, 3(17), 7-38.
- Hroch, M. (2009). *Národy nejsou dílem náhody: Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha: Sociologické nakladatelství (Slon).
- Hroch, M. (1999). *V národním zájmu: Požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století ve srovnávací perspektivě*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Hubert, M. (2012). *Na Vltavě v Praze: - jak bylo a jak je*. Praha: Mare-Czech.
- Chalupný, E. (1925). *Vltava*. Praha: Melantrich.
- Jelínek, T. (2005). Počátky moderních vodních sportů v Praze. In J. Fejtová, V. Ledvinka, J. Pešek (Ed.), *Město a voda. Praha, město u vody*. Documenta pragensia XXIV (s. 375-383). Praha: Archiv hlavního města Prahy.
- Kořalka, J. (1996). *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815 – 1914: Sociálněhistorické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích*. Praha: Argo.
- Kotýza, O., Cvrk, F., Pažourek, V. (1995). *Historické povodně na dolním Labi a Vltavě*. Děčín: Okresní muzeum.
- Kožík, F. (1961). Úvod. In K. Plicka (Ed.), *Vltava* (s. 7-14). Praha: Orbis.
- Kuthan, J. (2006). *Vltava v proudu času*. Sedlčany: Městské muzeum Sedlčany.
- Le Goff, J. (2007). *Paměť a dějiny*. Praha: Argo.

- Matoušek, V. (2010). *Čechy krásné, Čechy mé: Proměny krajiny Čech v době industriální*. Praha: Krigl.
- Míka, Z. (1999). *Dějiny Prahy v datech*. Praha: Mladá fronta.
- Motyčka, D. (1974). Bez názvu. *Dikobraz*, 30(6), 2. 2., 4.
- Nad rozvalinami mostu Karlova. (1890). *Pražské večerní noviny*, III(72), 10. 9., 6.
- Nauman, J. (1927). *Vltava*. Praha: Nakladatelství Českosl. obce sokolské v Praze.
- Neuman, E. (1922-25). Státní význam „vysokých“ Štěchovic. *Vltavské proudy*, II(1), 15. 11., 4.
- Pavlíková, V. (2015). Die Moldau – Der Fluss der Tschechen (Vltava – řeka Čechů). In E. Schenkel, H.Ch. Trepte (Eds.), *Flüsse: Kultur und Literatur der Wasserwege (Řeky: kultura a literatura vodních cest)* (s. 197-209). Leipzig: Hamouda.
- Plonien, K. (2000). „Germany’s River, but not Germany’s Border“ – The Rhine as a National Myth in Early 19th Century German Literatur. *National Identities*, 2(1), 81-86.
- Podzimek, J. (1970). *Povodí Vltavy*. Praha: Pragopress pro podnik Povodí Vltavy.
- Pospíchal, J. (1974). Smetanovské divertimento. *Dikobraz*, 30(15), 9. 4., 9.
- Říšská branná moc ve službách lidskosti. (1940). *Národní politika*, LVIII(76), 17. 3., 5.
- Semotanová, E. (2005). Proměny holešovického meandru na mapách a plánech. In O. Fejtová, V. Ledvinka, J. Pešek (Ed.), *Město a voda: Praha, město u vody* (s. 13-26). Documenta pragensia XXIV. Praha: Archiv hlavního města Prahy.
- Schama, S. (2007). *Krajina a paměť*. Praha: Argo, Dokořán.
- Schama, S. (1995). *Landscape and Memory*. New York: Knopf.
- Scheufler, V., Šolc, P. (1970). *Voroplavba na jihočeských tocích*. Praha: ČSAV, Ústav pro etnografi a folkloristiku.
- Schneider, H. J., Serrer, M. (1997). *Der Rhein. Eine Reise mit Geschichten und Gedichten*. Frankfurt am Main – Leipzig: Insel Verlag.
- Scholz, M. (2012). Prostor a dějiny: Historické proměny diskusí a otázky současného bádání. In L. Klusáková, M. Scholz (Ed.), *Pojetí prostoru v historické perspektivě* (s. 13-28). Acta Universitatis Carolinae, philosophica et historica 1/2010, Studia historica IXI. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum.
- Slavnost národa českého. (1868). *Národní listy*, 8(136), 17. 5., nestr.
- Soukupová, B. (2005). Spolek Vltavan – společenství lidí od vody: K otázce tradice a diskontinuity ve 20. století. In J. Fejtová, V. Ledvinka, J. Pešek (Ed.), *Město a voda. Praha, město u vody*. Documenta pragensia XXIV (s. 355-374). Praha: Archiv hlavního města Prahy.
- Soukupová, B., Novotná, H. (2006). Kavárna, kavárníci a kavárenští hosté: Několik poznámek k fenoménu pražských kaváren. *Journal of Urban Ethnology* 2006, 73(8), 73-90.
- Soukupová, B. (2007). Vltava a Praha: partnerství a rivalita: Vltava jako symbol češství a českoslovenství. In A. Stawarz (Ed.), *Miasto po obu brzegach rzeki – różne oblicza kultury* (s. 25-46). Warszawa: Polskie Towarzystwo Etnologii Miasta, Muzeum Historyczne M. ST. Warszawy, Muzeum Niepodległości w Warszawie.
- Soukupová, B. (2010). Praga i prażanie latem u progu nowoczesności (od lat dziewięćdziesiątych XIX wieku do połowy XX wieku): Przyczynek do antropologii miasta. (Praha a Pražané na prahu modernity. Příspěvek k antropologii města.) In R. Godula-Węclawowicz (Ed.) *Lato w mieście: Różne oblicza kultury (Léto ve městě: Různé tváře kultury)* (s. 29-49). Warszawa – Kraków: Instytut Archeologii i etnologii Polskiej Akademii Nauk.
- Soukupová, B. (2012a). Praha – mýtus českého a zlatého slovanského města: Mobilizace národní identity nebo protiněmecký konstrukt? In D. Bittnerová, M. Moravcová (Ed.), *Etnické komunity: Vyjednávání pozice v majoritě* (s. 163-186). Praha: FHS UK.
- Soukupová, B. (2012b). Praha – tradiční česká a nová státní metropole: Mýtus a identita: K roli mýtů jako součásti ideologie nového češství a českoslovenství. In B. Soukupová, M. Hroch,

- H. Ch. Scheu, Z. Jurková (Ed.), *Mýtus – „realita“ – identita. Státní a národní metropole po první světové válce. Urbánní studie, svazek 3* (s. 9-31). Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze.
- Soukupová, B. (2013). Identita moderních městských světů (Příklad Prahy v období od šedesátých let 19. století do tzv. Sametové revoluce /1989/). *Slovenský národopis*, 61(4), 338-350.
- Soukupová, B. (2016). „Svár demokracie a totality“: České myšlení za tzv. druhé republiky: (Historickoantropologické úvahy o národní identitě v čase společenské krize.) In M. Zoufalá, J. Holý (Ed.), *Rozpad židovského života: 167 dní druhé republiky* (s. 13-51). Praha: Academia.
- Soukupová, B. (2020). Identita národních metropolí v nových národních státech (na příkladu Prahy, Bratislavy, Varšavy, Krakova a Vídně). In O. Fejtová, M. Maříková, J. Pešek (Ed.), *Praha v obnoveném státě: Zemská metropole hlavním městem obnovené republiky* (s. 357-374). Documenta Pragensia XXXIX. Praha: Archiv hlavního města Prahy.
- Soukupová, B. (2021). Teritorialita a identita: Příklad českých Němců. In B. Soukupová (Ed.), *Přírodní útvary – město – národ – identita/Naturformationen – Stadt – Nation – Identität*. Urbánní studie, sv. 14 (s. 13-27). Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy.
- Státníková, P. (2005). Počátky systematické ochrany před povodněmi v Praze: Poznámky k historii pražských povodní. In J. Fejtová, V. Ledvinka, J. Pešek (Ed.), *Město a voda: Praha, město u vody* (s. 455-491). Documenta pragensia XXIV. Praha: Archiv hlavního města Prahy.
- Státníková, P. (2012). *Zmizelá Praha: Povodně a záplavy*. Praha: Nakladatelství Paseka.
- Šarše, V. (1940). *Vltava*. Pardubice: Edice Ena.
- Štůla, A. (1928). Praha a vltavské přehrady. *Vltavské proudy*, VII(5), 22. 5., 1.
- Šubert, F. A., Borovský, F. A. (1884). *Čechy. Díl II. Vltava*. Praha: J. Otto v Praze.
- Ve dnech hrůzy a spousty. (1890). *Pražské večerní noviny*, III(72), 10. 9., 4.
- Vltava. (1933). *Masarykův slovník naučný: Lidová encyklopedie všeobecných vědomostí*, VII. (s. 696). Praha: Československý Kompas.
- Vltava. (1893). *Ottův slovník naučný*, 6. díl (s. 54). Praha: J. Otto.
- Wenk, J. (2015). Die Wolga – der russische Fluss und seine verschiedenen Facetten am Beispiel von Nikolai Alexejevič Nekrasova „An der Wolga (Na Volge)“ (Volha – ruská řeka a její různé fasety na příkladu /díla/ Na Volze od Nikolaje Alexejeviče Někrasova. In E. Schenkel, H.-Ch. Trepte (Ed.), *Flüsse: Kultur und Literatur der Wasserwege* (s. 286-300). Edition Hamouda.